

Hanna Yankuta (Bělorusko)

Hanna Yankuta (* 1984) je běloruská spisovatelka, překladatelka a literární vědkyně. Je autorkou básnického projektu *Geologie/Ústava* (2022), pěti dětských knih, včetně série o kocouru Šprotovi, a románu *Marta a její sen o sněhu*. Napsala řadu článků a esejů o literatuře a feminismu. Překládá z angličtiny a polštiny; do běloruštiny přeložila Jane Austenovou, Kazua Ishigura, Sally Rooney a další. Překládá pro edici poezie *Básníci planety* (Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, Bolesław. Leśmian, Krzysztof Kamil Baczyński, John Keats, E. A. Poe a další). Je laureátkou Ceny Debut Maksima Bahdanoviče (2013). Dvakrát se zúčastnila stipendijního programu polského ministra kultury *Gaude Polonia* (2012, 2021).

ukázku *Doba plevelu* přeložil Sjarhej Smatryčenka

Teď jsem ve Varšavě, v bytě, který jsem si pronajala začátkem roku.

[...]

Když jsem sem přijela, válka ještě nezačala. Avšak těch několik týdnů – ten nepatrný klid před katastrofou – si nepamatuji. Probírám se teď okamžiky, které by se mohly stát východiskem pro tento příběh: shluk událostí vystřižený z přediva času. Příběh nemá výrazný začátek – znovu a znovu mám nutkání se chytit něčeho, co se událo ještě o něco dřív. Se závěrem je to stejné: závěr není nic víc než dovednost v určité chvíli napsat tečku. Brzy to bude rok, co v Polsku a před tím v Bělorusku proběhly volby i protesty, potlačené represemi. Píšu to slovo – represe – a zneklidňuje mě, jak trvale vstoupilo do našich životů a znamená v nich něco podstatného. Ani knihu bez něj nejde začít.

Nejvíce mě zajímají okna přilehlé části domu, kde pomalu plyne mně neznámý život. Upírám do nich zrak – prahnu vědět, jak se tu zabydleli ostatní, zjistit jejich tajemství. V zimě se mnohé byty zdály být prázdné, avšak od doby, co začala válka, se všude ocitli nájemníci. Na parapetu třetího patra sedí žena, zdá se mi, že je tu úplně odnedávna. Teď si čte: Představuji si, že jsem na jejím místě, jako kdyby někdo – ne já – se na mě díval ze strany. Velké nebeské oko, které všechno vidí. Válka jde dál a přijde mi, že ve Varšavě jsou zaplněny všechny skulinky. Za zdí vrkají holubi – taky si zařizují svoje hnízda, ve štěrbinách mezi cihlami. Okolo je otevřený kosmos, rozředěná substance, ve které my hledáme svoje tůně.

Takhle teď vypadá můj svět.

Válka – co s ní mám do činění já? Jsem občankou agresorského státu, nebo spoluagresorského, ne toho, co je agresor číslo jedna, ale i tak. Jak snadno se to běloruské zaříkadlo „*jen aby nebyla válka*“ promění v spoluúčast na ní na straně útočníka. Hledám v sobě pocit viny, avšak nacházím především bezmeznou lítost z toho, že se všechno vyvinulo právě

tak. I pro nás. V tomto světě jsme byli vždy poněkud zmatení. Pro nás se i ty nejjednodušší věci stávaly výzvou. O to víc teď. Když se tvá země připojí k útoku na jinou zemi, jsi bezradný před otázkou, jestli se se svojí zemí můžeš ztotožňovat, a brát na sebe zodpovědnost, jestli se vměstnáš do jejích hranic. A jestli tvé vlastní hranice odpovídají hranicím tvé země a ty si do nich můžeš lehnout jako do rakve a říct: ano, to mi padne jak ulité. Nebo možná je tvoje země jako tvé dítě, které se vymklo kontrole – odchovanec, co si nadělal do vlastního hnízda nebo spíše zakousl člověka. Možná bych se ráda narodila v nějaké jiné, pokojné a klidné zemi?

A jazyk – o čem dnes rozhoduje? V Bělorusku se dnes sotva najde bělorusky mluvící voják nebo ředitel věznice. To je naše matné a bezejmenné cosi – to, čemu vzdorujeme už dlouhou dobu, a kdyby se to pojmenovalo, bylo by to jednodušší – dalo by se říct: tady TO za to může. Ale já nevím, jak to správně pojmenovat. Nevím, jak definovat naše spojení s tím.

Nemůžeme s I. vymyslet, do čeho se pustit. I. je teď tady, tak se to prostě stalo. Od té doby, co jsem odjela do Polska, žije mezi dvěma zeměmi: pár měsíců se mnou a pár měsíců v Bělorusku. Nechce odjet úplně, nebo aspoň odkládá ten okamžik. Zrovna čtrnáct dní před začátkem války přijel sem z Minska.

Začátek války nás paralyzoval, umrtvil. Něco podobného jsem cítila před rokem a půl, když vrcholily protesty: čas letí, a ty nic nezmůžeš. Jako bys nahlížela ze strany, jak padá a rozbíjí se něco hodnotného. Tohle vnímání času je téměř fyzické, protéká skrz tebe, za obzorem se ztrácí plány, budoucnost. A ty dokážeš jen stát a dívat se. Abychom nějak vzdorovali té strnulosti, začneme kmitat nazdařbůh, chodíme na nádraží, na nichž teď ve dne i v noci vřou lidské potoky, hledáme na sociálních sítích možnosti někomu pomoci, do něčeho se zapojit. Být s lidmi. Nejsme schopni zorganizovat nic velkého – na to nám chybí odhodlání, proto z nás mohou být jen malé šroubky. Ale do jakého soustrojí se zapojit? Nakonec I. najde humanitární sklad, kde vždy pár rukou schází, a já se přihlásím v městském dobrovolnickém centru: budu tlumočit z ruštiny do polštiny a obráceně.

Když teď dávám do pořádku své zápisky, vzpomínám si na první úžas z války, jejích hrůz a smrtí – úžas, který už citelně ochabl. Je možné přivyknout zprávám o válce? Neměla bych ze všech sil bojovat proti takovému přivykání? A nejsem v tomto boji odsouzena k porážce? Dnes, když nějaký čas uplynul, už média o mnohém nepíší, protože svět je pasivní a člověk musí vyvinout nadstandartní úsilí, aby se té pasivitě nepoddal. Aby si každý den pamatoval, že smrt je všudypřítomná. Že kousek odsud lidé umírají ve válce a v okupaci, zažívají mučení, sedí ve věznicích. A samozřejmě nejenom kousek odsud.

I. říká, že když mluvím rusky, mám přízvuk. Nevím, jestli má pravdu, a i když, tak by mě zajímalo, kde se mi vzal přízvuk. V dětství jsem mluvila rusky, je to můj první jazyk, protože jsem se narodila v běžné rusky mluvící rodině – právě rusky mluvící rodiny jsou v Bělorusku

běžné. Když si to zapisuji, snažím se vzpomenout si, odkud vlastně umím bělorusky. Kvůli tomu dokonce volám mamince, abych se na to zeptala. Říká, že ze školy, protože v rodině se mnou běloruštinu nikdo nepraktikoval. Ale měla jsem čítanku, v níž – jak si pamatuji – běloruské texty byly umístěny vedle ruských. Nevzpomínám si, že bych se cíleně učila běloruštinu na základce. Ráda bych věřila, že jsem k běloruštině přišla přirozeně a nevyžadovala žádné úsilí. V dětství jsem psala v běloruštině básně. Teď jsem našla tu čítanku na internetu: rok vydání 1989. V obsahu jsou skutečně běloruské i ruské texty promíchané – přesně, jak si to vybavuji. Dokonce v kapitole o Leninovi, kterou jsem vždy vynechávala. V mém dětství ještě byl Lenin nepovinná četba. Nevzpomínám si, že by mě v té knize něco překvapovalo – ani Lenin, ani běloruštinu. I když možná je to jen paměťový klam a pamatuji si jen to, co bych si chtěla pamatovat. Každopádně jsem mohla slyšet běloruštinu v rozhlase.

Naše hrodenské prostředí (narodila jsem se ve městě Hrodna) bylo vlastně vícejazyčné: ruština doma a na ulici, běloruštinu ve školce a škole, polština každý večer v polské televizi, která se nechytala o nic hůř než ruská. V takových podmínkách, i když člověk mluví jen rusky, si stejně z dětství odnese další dva jazyky.

[...]

Já sama žádný přízvuk u sebe neslyším, moje ruština mi přijde normální. I když někdy když vyjdu ze cviku se zarazím na tom, že mi dělá potíž poskládat věty – vycházejí mi kostrbaté a nepřirozené. Jako by se mi jazyk v puse přestal hýbat. Aby řeč zněla nenuceně, člověk se musí rozmluvit. Aspoň několik hodin – a pak se jazyk navrátí: každý, zvláště když se rozmluví pořádně. Myslím si, že ještě několik dobrovolnických služeb – a ani l. si už u mě žádného přízvuku nevyšimne.

Před válkou jsem v Polsku skoro nepoužívala ruštinu, jen běloruštinu a polštinu. Je to jasné: k čemu by mi tu byla? Ale v Bělorusku, i když jsem už přešla na běloruštinu, jsem se bez ruštiny neobešla. Byla mou maskou, způsobem, jak splynout s převážně ruskojazyčným prostředím. Nepřecházela jsem do ní jen tehdy, když jsem přicházela do styku s úřady a bála se na sebe upozornit, ale i v jednodušších a bezpečnějších situacích, třeba při rozhovorech s doktorem. Protože jsem neměla vždy dost sil, abych vydržela to překvapení a někdy i nepochopení, které běloruštinu vyvolávala: neměla jsem síly něco vysvětlovat, vzdorovat agresivnímu nebo jiným emocím, které v lidech vyvolávalo setkání s jiným jazykem. „*Mluvte normálně*“ – aspoň jednou to slyšeli mnozí z nás. *Normálně* znamená rusky. Reagovali jsme na to různě: někdo zarputile pokračoval dál bělorusky, někdo – jako já – přepínal. Rovněž jsem mluvila rusky s příbuznými a dávnými známými – těmi, co mě znali jako ruskojazyčnou. Jinak bych musela narušovat schémata chování, vzdát se pohodlného modelu vzájemných vztahů, dlouho odůvodňovat – a na to jsem také neměla vůli. Být běloruskojazyčná v Bělorusku znamená být stále připravená k dvojsmyslným situacím a nežádoucím dialogům, stále zůstat v napětí. A tak chuť vzdát se netečnosti a vrátit do svého života rutinu v určitých okamžicích vítězila. Když jsem v Bělorusku přecházela na ruštinu, na chvíli jsem si mohla vydechnout. Pak se ale dostavil nepříjemný

pocit, že si nevolím sama, jakým jazykem mám mluvit, že bych to chtěla jinak. V Polsku jsem se do takových situací nedostávala, a tak ani to chvilkové vydechnutí nebylo zapotřebí.

„Která polská slova popisují nás – ty, co se ocitli ve vaší zemi – nejmýstižněji?“

V mém jazyce je hodně výrazů, různého stupně nevráživosti. *Uprchlíci* i *běženci*, *emigranti* i *relokanti*. Náplava a cizácká špína. Přivandrovalci. A když existují přivandrovalci, měli by být i *odvandrovalci*. Chtěla bych se stát odvandrovalcem, nastartovat zpáteční proces – avšak zatím se taková možnost nejeví jako reálná.

„Myslím, že se pro Ukrajince nejvíc hodí výraz *uciekiniery* – ti co utíkají, prchají.“

„A pro Bělorusy?“

„Bělorusové – to jsou *uchodźcy*. Na vaše hlavy ne padají rakety, takže nepelášíte jako s větrem o závod, vy jdete. Opouštíte zemi jednotlivě.“

Přemýšlím o těchto slovech, jejich kořenech. Znamená to tedy, že před vězením člověk odchází a před válkou prchá. Rozvážně kráčí, courá se, šlape – a naopak pádí, překotně, střemhlav. Ale já si stále častěji všímám, že v polských novinách, a vlastně i jen tak v rozhovorech, se používá jiné slovo – *hosté*. Je to eufemismus a za ním, jako za každým eufemismem, se schovává něco nedopovězeného. *Hosté* jsou na návštěvě a na návštěvu člověk jde podle vlastního přání, a ne když ho k tomu donutí okolnosti. I odejít z návštěvy se dá kdykoli, kdy se mu bude chtít. *Vážení obyvatelé a hosté města Minsk*. A pak jsou ještě ekonomičtí migranti – ti, co se prostě seberou a odjedou, bez tlaku a beze spěchu. Zajímalo by mě, co jsem já? Já jsem neprchala před ničím, ba ani nešla pryč rozvážným krokem, a jako migrantka se ani necítím. Teď se vede hodně sporů, co je správně – odjet, nebo zůstat. A já ani nechápu, na které straně jsem. Nevím, jestli jsem o svém odjezdu rozhodla sama. Prostě mě odnesl proud. Samé náhody, které zatáhly do víru, a já jsem nevzdorovala. Nejdřív jsem myslela, že jedu na pár měsíců, avšak život v Bělorusku se postupně měnil, zůstávalo tam stále méně známých a možností něco dělat. I. kategoricky odmítl dobrovolně odjet, ale moje rozhodnutí podpořil. A tak teď žiju ze dne na den, brzy se chystám nakrátko do Běloruska a připouštím, že kdykoli se tam mohu vrátit navždy. A jako bych na něco čekala – bůhví na co. Celou dobu jako bych se k něčemu chystala, abych pak byla připravená, a tohle pak ne a ne přijít. A nikdo zatím nevymyslel, jak nám říkat – takoví čekatelé. Nebo čekači. Ti, kteří jako já odjeli nakrátko, dokud se nenaskytne možnost návratu. Bělorusové, co se usadili u hranic své země – ve Vilniusu, Białystoku, v Gruzii (protože i Gruzie teď hraničí s Běloruskem na nějakých alternativních nebeských mapách, jelikož tam ještě létají letadla a dá se tam dostat bez víza) – a čekají. Už nesčetněkrát lidé opouštěli své domovy, aby se tam co nevidět vrátili. A nevraceli – nebylo kam a jak.

Do mého jazyka se slova *uchodźcy* a *uciekiniery* překládají stejně, běloruština není citlivá na takové nuance. U nás není rozdíl mezi těmi, co jdou, a těmi, co utíkají.

Když se dívám na polské dobrovolnice, cítím, jak moc se lišíme. Zdají se mi být celistvými osobnostmi, které jsou ve shodě se svým tělem, ale já své tělo úplně necítím. Jako by mi plně nepatřilo, někdy provede něco nepředvídatelného. Hranice mého těla jsou rozmazané a já nerozumím do konce, kde končím já, a kde začíná to, co je mimo mě. Zdá se mi, že to nějak souvisí s režimem a s bezmocí – nemožností zcela ovládat to, co se s člověkem děje, nebo aspoň takovou iluzi chovat. Někdy jako odpověď na vnější informaci mé tělo vydá pro mě neočekávanou reakci, já říkám nebo dělám něco, co jsem ve skutečnosti nechtěla, a pak se za to nevýslovně stydím. Ale jak pro sebe zvýraznit hranice svého těla, jak se zcela ovládnout, to netuším. Ráda bych věděla, do jaké míry je to mé specifikum, jestli to tak nějak podobně cítí i někdo jiný – jestli je to běloruská zvláštnost, nebo je to vlastní pro moji generaci? A ke které generaci vlastně patřím? Těch narozených na konci SSSR? Devadesátkových dětí? Připadám si neobratně vedle těch uspořádaných cizích lidí, a nic si s tím nemohu udělat.

V centru pomoci panuje smutek. Přijela dívka, které bude za dva měsíce osmnáct: chce se dostat za rodinou svého kluka do Prahy. Nikoho by ani nenapadlo, že je nezletilá, kdyby to sama neřekla. Ale když už to řekla, posílají ji do Dětského domova ve městě Stalowa Wola. Pláče, ale nedá se nic dělat. Musí tam zůstat dva měsíce do svých narozenin. Pak bude moct jet, kam bude chtít, dospěje.

Jídlo je někdy to jediné, čím si můžeme navzájem pomoci. Jídla je teď dost, je všude: na nádražích, u informačních stánků, v centrech pomoci. Celé stany s jídlem na hraničních přechodech. Jídlo nosí i I. ze svých služeb na humanitárním skladu, nejčastěji chlebíčky: je jich tam tolik, že by se zkazily. Je mi to trapné, když se za jídlo děkuje: nedokáží si totiž představit nic jednoduššího, nic přirozenějšího – nic, co by bylo tak samozřejmé. Cítím z toho něco jako stud. Já jsem ty první uši, ke kterým dorazí poděkování od lidí, jelikož je to má úloha – mluvit s nimi, odpovídat na otázky. Nabízet jim jídlo. Děkují hodně a já lituji, že nestíhám najít slova, abych vysvětlila, že to ne já, že se mnou tu stojí nespočet jiných lidí, kteří sem vozí věci i jídlo, všechno organizují, bojují proti pasivitě pokojného života.

Přemýšlím o tom, že stín hladu visel nad námi vždy, že nikam nemizel. O něm vyprávěly obě moje babičky – jedna o tom, jak sladké jí připadaly v jejím po válečném dětství jablka, a druhá – jakou vzácností byly vařené slepičí krky. Její matka chovala slepice a prodávala z nich maso na trhu, aby si vydělala, a dětem nechávala jen odřezky. S jídlem se dělo něco nedobrého i v devadesátých letech, po rozpadu Sovětského svazu: studená krupicová kaše s hrudkami ve školce, odporný kávový nápoj ve školní jídelně. Zákusek z devadesátek: kousek vecky s cukrem, a aby neopadal, střída se musela postříkat vodou. Ještě nedávno se zdálo, že to všechno je minulostí, že aspoň s jídlem nebudou v našem regionu takové problémy – a teď zase přišla

doba, kdy někde schází. Kdy za něj děkují jako za dárek. Vzpomínám si na dobrovolníky s jídlem vedle Akrescina – vazební věznice v Minsku – i ve stanech, když v srpnu 2020 lidé

vycházeli z věznic, kde nejedli několik dní. Tenkrát se na ulicích Minska objevovalo hodně jídla – těm, co se pokoušeli zorganizovat stávkou, se vozila pizza, v řetězech solidarity se rozdávalo ovoce a bonbony. A taky voda – ta byla na všech průvodech, které probíhaly pod žhavým srpnovým sluncem. Pamatuji si, jak jsem doma řekla, že mám síly akorát na to, abych uvařila něco dobrovolníkům, a syn I., který tenkrát byl u nás, se ozval, že by prý nebylo od věci, kdybychom si nejdřív uvařili něco pro sebe. Tak jsem udělala těstoviny s omáčkou, celý hrnek, a ten stačil na několik dní. Chuť k jídlu příliš nebyla.

A pak začalo předávání balíčků do věznic: muselo se zjišťovat, co se posílat nesmí a co smí, a v jaké podobě. Sušené meruňky a datle se smí, sušené švestky a rozinky ne. Banány se smí, ale ne všude, musí se upřesnit na místě. Pomeranče se smí, pomela a grepy ne. Sůl ne, bylinkový čaj ano, ale jen listový, vysušené listy čajovníku, *camellia sinensis*. Jídlu je věnováno hodně příruček pro rodiny politických vězňů a pro ty, kteří o ně pečují. V dopisech zpoza mříží taky píšou o jídle: jaké balíky dostali, co nejvíce potěšilo, co v cele připravují – při zvláštní příležitosti i bez ní. A o tom, jaké jídlo dávají ve vazbě a ve věznici, jestli se to dá jíst, nebo moc ne. Klasika, o které vím ještě ze starých knih: šachy z chleba.

Ve Varšavě se jídlo vaří v humanitárních centrech, potravinové sbírky se pořádají v obchodech – celé autobusy a kamiony s jídlem jedou přes hranici. Na hranici se teď vždy dá občerstvit polévkou, kaší nebo gulášem: je to zázrak. Ochladuje se, a já si hřeji ruce o plastový hrnek plný jídla – spálím si jazyk. Tak málo můžeme udělat jeden pro druhého, napadne mě. A pak se vrátím k lidem – ptát se srozumitelným jazykem, jestli si nedají něco teplého.